

Landbouw in Amsterdam

J.C. Zadoks

Herengracht 96-c, 1015 BS Amsterdam, e-mail: jczadoks@euronet.nl

We zijn reeds enkele jaren geleden verhuisd, van Wageningen naar Amsterdam. Tot starre verbazing van velen. Tot vreugde van onszelf want in Amsterdam zijn we geboren en getogen. Denk niet dat de landbouw nu ver weg is. Landbouw is overal in de binnenstad, alleen moeten we niet vooruit of omlaag kijken maar de blik naar boven wenden.

Veel gevelstenen in het oude stadsdeel verwijzen naar de landbouw. Gevelstenen dienden in een tijd zonder huisnummers als huismerk. “Het huis onder de Boer op de Bloemgracht” was een bruikbaar adres en buurtbewoners konden je wijzen waar dat huis was. De huismerken wezen vaak op de bestemming van het huis, olieslagerij of zeepziederij, of op het beroep van de bewoner, bakker of wijnhandelaar. Soms verbeeldde zij de naam van de bewoner (# 92, een levendige GRAEFMAN) of een wensspreuk, zegespreuk of dankspreuk (#261). Men kan zich voorstellen dat veel huizen in de zeventiende en achttiende eeuw gevelstenen en/of uithangborden droegen. Boers¹ beschreef meer dan achthonderd oude gevelstenen; ik volg zijn nummering. Huisnummers werden in Amsterdam pas in 1795 ingevoerd. Daarna waren gevelstenen meer versierend dan functioneel.

Veel gevelstenen met boeren hadden een ideële achtergrond. Zij verwezen naar hard werken in de geest van “wie zaait zal oogsten” of naar de dank voor een goede oogst in de trant van ALLE ZEEGEN KOMT VAN BOOVEN (#261). Bedenk daarbij dat de verbindinglijnen tussen standsbewoners, boeren en buitenlui kort waren. Vrijwel iedereen

in de stad kwam of zelf van het land, of ouders of grootouders waren boer geweest. Veel telers brachten hun producten zelf aan de man in Amsterdam. Alleen graan werd, net als nu, in grote hoeveelheden geïmporteerd, toen uit de Oostzee-landen. Rond 1700 bestond in Nederland een bloeiende tabaksteelt² met export via Amsterdam naar heel Europa (#313).

Landbouw is nog geen gewasbescherming zult u denken. Terecht. Het begrip ‘gewasbescherming’ ontstaat als ‘Pflanzenschutz’ pas in de tweede helft van de negentiende eeuw. Alle landbouw voor die tijd was “biologische landbouw”, want kunstmest en bestrijdingsmiddelen waren er nog niet. De levenshouding was “holistisch” en het tegenwoordig vermaledijde reductionisme van de moderne wetenschap bestond nog niet. In een wereldbeeld dat hing tussen God en Duivel wond men zich niet op over door God geschapen wezens die zich door de Duivel lieten misbruiken om het gewas te beschadigen. Men gaf ze zelfs nog geen na-

men of, laat ik eerlijk zijn, de oude namen – als die al bestaan – ken ik niet.

Kunstenaars uit de 17^e eeuw zoals Maria Sybilla Merian³ beeldden wel plantenbeschadigers af, maar zij deden dat om hun schoonheids- of curiositeitswaarde. Zij catalogiseerden met een evidente wetenschappelijke belangstelling, maar niet om de landbouwkundige betekenis. Zowel de objecten als de afbeeldingen hadden handelswaarde. Men wist in 1637 wel hoe de bloemkleurbreking bij tulpen (veroorzaakt door het gebroken-tulpenvirus) van de ene bol op de andere moest worden overgebracht⁴, maar de gebroken tulp was heel veel geld waard en werd niet als “ziek” ervaren. De besmettelijkheid van plantenziekten werd door een enkele wetenschapper al vroeg beschreven⁵ maar systematische overzichten van plantenziekten ontstonden pas later in de achttiende eeuw⁶. Onkruiden waren een deel van het “heel” en werden soms mee afgebeeld, zoals klaproos- en winde-achtige planten tussen de tarwe op de gevelsteen DE TARWEAKKER (#231).

Terzijde: In modernere gebouwen verscheen de landbouw opnieuw. Op de voormalige Heineken Brouwerij aan de Stadhouderskade is een steen te zien met gerste-aren en –korrels en hop-bladeren en –bellen, krachtig gehouwen door Lambertus Zijl⁷. Hoppellen, druiven-trossen en bier/wijnvaten zijn ook te zien op een charmant, bescheiden gevelsteentje van café ‘t Smalle, hoek Egelantiersgracht en 1e Egelantiersdwarsstraat.

Ik twijfel niet aan de oudtijdse herkenning van belangrijke ziek-

COLUMN

ten, plagen en onkruiden, maar het toenmalige woordgebruik ken ik niet. Spitten en ploegen hadden toen als nu een belangrijke onkruidbestrijdend effect. Natuurlijk werd er gewied. Vruchtwisseling bestond al sinds de Romeinen. Mengteelt, waarvan uit-en-ter-na bewezen is dat het ziektemijdend kan werken, werd als vanzelfsprekend toegepast in de graanteelt met soortenmengsels en met lijnenmengsels die wij nu “landrasen” noemen. Vruchtboomstammen werden met poep besmeerd om insectenschade te vermijden. Het nutteloze “swieperen” en “touwtrekken” van graan tegen

zwarte roest⁹ was ook al sinds de Romeinen bekend. In de achttiende eeuw verschenen belangrijke vernieuwingen, zoals rijenzaai met mechanisch wieden en ontsmetting van tarwezaad door pekelen. Uitwisseling van zaaizaad tussen regio's is gesignaleerd in de negentiende eeuw maar vond misschien al eerder plaats. In de negentiende eeuw was de teelt van aardappelen uit zaad ter eliminatie van wat wij nu virus noemen vrij algemeen⁹ en ook dat kan al in de achttiende eeuw begonnen zijn.

In plaats van de hedendaagse specifieke kennis van gewasbescher-

mings-methoden hanteerde men ervaringskennis voor doelmatig holistisch handelen. Grappig eigenlijk, de jongste trend in ontwikkelingssamenwerking is het stimuleren van de ervaringskennis van boeren en tuinders in de tropen. Zijn zij de nieuwe “nobele wilden” (à la Jean-Jacques Rousseau) die de wijsheid in pacht hebben en mogen wij, moderne wetenschappers, wat holistische kennis aftappen en soms een handreiking doen vanuit onze reductionistische beperktheid? Zo ja, vooruit dan maar, samen op weg naar vroeger.

COLUMN

1. Boers, O.W., 1992. De gevelstenen van Amsterdam. Amsterdam, De Bataafsche Leeuw. 208 pp.
2. Roessingh, H.K., 1976. Inlandse tabak. Expansie en contractie van een handelsgewas in de 17^e en 18^e eeuw in Nederland. Wageningen., A.A.G. Bijdragen #20. 594 pp.
3. Maria Sibylla Merian, kunstenares en natuuronderzoekster 1647-1717. Haarlem, Teylers Museum. 275 pp.
4. Bos, L., Plant viruses, unique and intriguing pathogens. Leiden, Backhuys. 358 pp.
5. Scholthof, K.B.G., 2000. Hieronymus Fracastorius (1478-1553). *Phytopathology News* 34 (8): 112.
6. Fracastoro, H., 1546. De contagione et contagiosis morbis, Venetië, geciteerd in A. Castiglioni, 1947. *A history of medicine*. 2nd edition. New York, Knopf. 1182 pp.
7. Zadoks, J.C., 1981. Mr. DUHAMEL's 1728 treatise on the violet root rot of saffron crocus: "Physical explanation of a disease that perishes several plants in the Gastinois, and Saffron in particular". *Mededelingen van de Landbouwhogeschool, Wageningen* 81-7: 31 pp.
8. Fabricius, J.C., 1774, in engelse vertaling: 1926. *Attempts at a dissertation on the diseases of plants*. *Phytopathological Classics* 1. 66 pp.
9. Boers, O., Brinkgreve, G., 1991. *Nieuwe gevelstenen in Amsterdam, een oude kunst herleeft*. Amsterdam, Vereniging Vrienden van de Amsterdamse Binnenstad. 28 pp.
10. Zadoks J.C., Bouwman, J.J., 1985. *Epidemiology in Europe*, pp 329-369 In: Roelfs, A.P., Bushnell, W.R. (Eds.) *The cereal rusts*, Vol. II. Orlando, Academic Press. ca 600 pp.
11. Van der Plank, J.E., 1949. Some suggestions on the history of potato virus X. *Journal of the Linnean Society, Botany* 53: 251-262.
12. "Bouwen" is een oud woord voor ploegen, een "bouman" is een "ploeger".